

A járkálás öröme

Legalább annyira műhelykönyv Ottlik Géza – posztumusz megjelenése előtt legendákkal övezett – Budája, mint amennyire írva-továbbgondolása néhány régi és újabb Iskola a határon-béli (kulcs)szereplő végül is megmagyarázhatatlannak hagyott-maradt sorsának, pontosabban a velük – s közreműködésükkel – történt fontos és fölösleges, de szétválaszthatatlan és osztályozhatatlan külső-belső eseményeknek, kataklizmáknak.

Ebben az ismét nyitott – most mozaikokból álló – műben természetesen több a „létszakma” mibenlétéről szövegbe szőtt elmélkedés, mint a korábbi, tömbökké szervezett remeklésben. Mindenik eszme-futtatás általában arról szól (szimplán kifejezve), hogy a művészi felbontás és összerakás munkája, avatatlan közelítéskor megsérti az irodalom alapanyagául szolgáló létező egészet. Csorbitja azt a nagybetűs Valamit, ami Van. S közben mégis létrehozza a maga haloványabb-érvénytelenebb-vértelenebb változatát, a művész tudván tudja, gyámoltalanságában visszaélést követett el. Nem közvetíti a lét tiszta dadogását, a valóság tüneményekkel s véletlen csodákkal elegyes megfoghatatlan fenomenológiáját.

Szíven ütő példája ennek az Ottlik Gézát nyilvánvaló nyűgöző, magával szembeni bizalmatlanságra készítő alkotói problémának egy vasútállomási feleségvárás lelki om-lással járó jelenete. A mindössze három éve férj egyszer csak arra eszmél, hogy elfelejtette felesége arcvonásait. Miből fogja megismerni az asszonyt? Az alig elviselhető feszültség úgy oldódik fel, hogy először a lényére ismer rá, s ehhez képest az arcvonások igazán járulékosak. Alkotáslélektanilag az előbbi hasonló megfontolások tömegéből származhat bizonyos (vélt vagy tényleges) lényegiséget elért részletek félbehagyása, folytatástól-megfosztása ebben a regényben.

A szikár, takarékos, noha árnyaltan kifejtő stílusban tartott regényrészletek egy másik csoportjánál ellenkező törekvés nyomai tapasztalhatók: az író komplementer kiegészítés révén jut el a megközelítendő lényegig, az eseményhez tartozó viszonylagos teljességéig, a formákkal megragadható relatív-lehető egészsig. Ilyen jellegű följegyzésekhez – érdekes és jellemző módon – akár untig visszatér, tartalmukat folyvást gyarapítja, tévesnek ítélt motiválásukat utóbb korigálja, intenzitásukat – hol reflektálással, hol múlt-analógiákkal, párhuzamvonásokkal – erősíti.

Termékeny döntésképtelenség állapotában készültek a Buda lineárisá végül sem rendeződő jelenetei. A hezitáló attitűd egyfelől határtalan tiszteletet tükröz a való (meg a valóságfölötti) életmegnyilvánulások utánozhatatlan hordalékossága, szövedékessége iránt. Utóbbit jól láttatja *Balassa Péter*, amikor rámutat, hogy Ottliknál a „konvencionális homlokzat” mögött a szövegtest is ilyen észrevétlenül szövedékes jellegű, s a befogadó számára egyszersmind láthatatlan formaként, „áttetsző áthatolhatatlanságot” képez. A szelektív felelősségét gyakran tudatosan elhárító, a fenséges és apró motívumok közt a különbséget olykor kétkedve éreztető magatartása másfelől visszaaut világszemlélete életbölcseleti alapjaira: a kissé lázadó szeptikus mindent-megbecsülésre, minden-elfogadásra, illetve a létjelenségek közötti választás imperatívuszának szelíd megtagadására.

A lépten-nyomon fölbukkanó „bagatell” „potomság” (katonaiskolából hozott) indulatos minősítő szavai éppúgy ebből a székszisen túli racionális egykedvűségből (sok-ügyűségből) származnak mint az a – Bébé festő-alteregónak kiosztott – replika hogy „Mert nem lehet széthuzigálni szálakra az összefüggő egyetlen szövetét a létezésnek.”

A szereplő személyekhez érve, érdemes két észrevételt tenni. A Budában a kötetkezdő 1979. július 21-i dátumtól fogva rendre, – azaz a kiegészítésekért mind lélekszakadtan küszködő emlékezés lóugrásainak lanyhán kormányzott rendetlensége szerint – előkerülnek a régi játszótársak. A költő Medve Gábor, a zenélő-politizáló Szeredy Dani, a képzőművész Béla, a szépséges hadapród Hilbert Kornél, a rokonszenvesen impasszi-

bilis Colalto. S noha mind halottak, de ettől még zavartalanul visszatéregnek a regény megfelelő helyein. Időről időre serdülőként, ifjúként, kísértet-beszélgetőtársként kerülnek elő, s Ottlik újrajellemzi valamennyiőjüket. Megint átvilágítja nevezetes tetteik indokát, következményeit. Friss élettényeiken kívül kevés újdonságot mutatnak föl ugyan jellemalakulásukban – mondanám fejcsóválva, ha klasszikus szerkezetű műről lenne szó. De éppen erről nincsen szó! A hagyományos emberábrázolás itt eleve kizárt. Helyette a ki-beszélt vagy elhallgatott gesztusok, cselekvés-irányokat, szándékokat mutató viselkedésminták küldik jeleiket, jelzéseiket.

Ambíciózusabbak – sokatmondóak – az intim kinagyítások. Dominál a meghitt együtt-létek, a csöndes-félszavas beszélgetések, olvasmány-megbeszélések, élmény-főlemlegetések atmoszférikus felidézése. Meghatározzák a narráció tónusát és otthonias módját – sohasem egyszerű, hanem szekvenciás-ritornelles, sőt ceterum censeo-szerű rátérőlegességükkel. „A dolgok másodszor kezdődnek”, fogalmazza meg eljárása indokolt-ságát Ottlik.

Nagyobb szerephez juttatja a nőket, mint a férfiakat e regényben. Ez már a korosabb író szemérmesen „eldolgozott”, alig érzékelhető nosztalgiája, talán a férfihála moccanása, akár a dadáról, akár az édesanyáról, akár a tüneményes nagyanyáról vagy a „hiányszerellemmel” szeretett élettársról van szó. Elbeszélő hangja itt kerül Kosztolányin innen vagy túl *Krúdyhoz* közelebb, annak gordonkahangja hallik át a most lírával erősebben átitatott tónuson.

A könyvet a hagyatékból *Lengyel Péter* originálta. Minőségvédjegyes filosz-irodalmár (is) ő; rövid utószava a futamok, szekvenciák, artikusok, epizódok sorrendjét illetően úgy tájékoztat, hogy híven követte Ottlik Géza összeállítását. Akit foglalkoztattak valaha az optimális illesztés kérdései (pl. kollázs-regénnyel próbálkozott vagy novellafűzért csinált), az megerősítheti: perfekció, fórsrift helyett inkább a komfortra tanácsos ügyelni. Első olvasásra és belefelejtkezésre feltűnik, hogy csak hiányzik valami rejtett logika a kialakult sorrendből. Afféle intuitív s az egészre nézve afirmatív variábilis egymásutániságra gondolok persze, ami nagyobb porciókat alkotna, érzelmi fődarabokat rakna helyükre a most már mindörökre képzeltnek maradó építményben. A mű tehát nincsen „kész”, noha korántsem töredék. Inkább úgy áll fenn imaginárius elemeivel, mint a Mengyelejev (Mayer)-féle, hiányaival együtt teljesértékű periódusos modell.

Befejezetlensége ellenére kiegyensúlyozott, kevés kívánnivalót maga után hagyó alkotás, work in progress a Buda. Harmóniája – a narráció és a reflexiók aránya – a megható aggályossággal lecsiszolt-elegyengetett részek felületi megmunkálását dicséri.

Megigazulni könnyebben lehet általa, mint eligazodni benne, jöllehet semminő labyrinth-effektus nincs beleapplikálva. De vajon akarta-e Ottlik, hogy könyve nyomán bárki is betájolódjék, lecövekelje magát, vagy erővel irányuljon valamerre? Talán nem óhajtotta munkáját befejezni sem. Hisz tőle olvasható (a felesége betegségével kapcsolatos szövegben): „Ha az ember meg akar csinálni valamit, azt kell terveznie, hogy örökké él.” És ugyanő idézhetné más helyről joggal a Talmudot: „Nem lehetséges befejezni a művet. És nem szabad abbahagynunk a művet.”

Dolgozott hát az utóbbi paradoxon szerint. Alázatában aligha tervezte, hogy „A semmilyenségből az ismerősséggel” globálisan „valamilyenséget csinál”. Nálánál meggyőzőbben mégis kevesen tudnák nekem ecsetelni a „kis hajnali járkálások örömét”, vagy majdhogynem gusztust kelteni azzal a jogos utolsó (?) kívánságával, hogy „olyan szobában szeretnék meghalni, ahol a por le van törölgetve a bútorokról.”

Ottlik Géza: *Buda. Európa, Budapest, 1993. 365 p.*

ISZLAI ZOLTÁN